

TÜRK DÜNYASI KADIN ARAŞTIRMALARI DERGİSİ JOURNAL OF TURKIC WORLD WOMEN STUDIES

Dergi web sayfası: <https://turkicworldwomen.com/index.php/pub>
Journal homepage: <https://turkicworldwomen.com/index.php/pub>

Doi:10.5281/zenodo.10850646

Araştırma Makalesi • Research Article

GELENEKSELDEN MODERN YÖNTEMLERE: OSMANLI TOPLUMUNDA KADINLARIN DOĞUM SÜRECİ

From Traditional to Modern Methods: Birth Process of Women in Ottoman Society

Menekşe YILDIZ USLU¹

Özet

İnsanoğlu var olduğu andan itibaren doğum eylemi gerçekleşmiştir. 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başlarına kadar doğum; Avrupa'da olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de geleneksel yöntemlerle, yeterli bilgi ve tecrübe sahibi olmayan usta-çırak yöntemi ile yetişmiş ebeler tarafından gerçekleştirilmekteydi. Ebeler çoğu zaman doğum esnasında asepsi ve antisepsiye dikkat etmemeleri ve doğumlarda hurafelere başvurmaları anne ve çocuk ölümlerine yol açmıştır. 18. yüzyılın başlarında Avrupa'da forseps'in icat edilmesi Kadın doğum uzmanlığına farklı bir boyut kazandırmıştır. 19. yüzyılda ise başta Almanya olmak üzere Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, gebelik, doğum bilgisi, loğusalık, doğum aletleri konularında teknik ve uygulama bilgilerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'de, hem Avrupa'da doğum ve doğurtma bilgisi konusunda yaşanan gelişmelere ayak uydurmak, hem de doktorların ve geleneksel ebelerin modern tıp yöntemlerine uygun bir şekilde eğitim almaları konusunda adımlar atılmış, 19. yüzyılın sonlarına doğru modern doğum klinikleri adı verilen vilâdethaneler açılmıştır. Böylece Osmanlı'da kadınların doğum süreci 19.yüzyılın ilk yarısından 20. yüzyılın başlarına kadar geleneksel uygulamalardan modern uygulamalara doğru dönüşmeye başlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kadın, Geleneksel, Modern, Doğum.

Abstract

Since the beginning of human history, childbirths have occurred. Until the late 17th and early 18th centuries, childbirths in the Ottoman Empire, as in Europe, were attended by midwives trained by the master-apprentice method, who did not have adequate knowledge and experience. Midwives frequently did not pay attention to asepsis and antisepsis during labour and resorted to superstitions in deliveries, leading to maternal and child deaths. In the early 18th century, the invention of forceps in Europe introduced a distinctive perspective to t obstetrics and gynecology. In the 19th century, especially in Germany, France, England, Italy, Russia, and the United States of America, significant developments have been experienced in technical and practical knowledge on pregnancy, childbirth knowledge, maternity, and birth instruments. The Ottoman Empire also took steps both to adapt to the developments in the knowledge of labour and delivery in Europe and to ensure that physicians and traditional midwives were trained in accordance with modern medical methods, Towards the end of the 19th century, started to introduce modern maternity clinics called delivery clinics. Thus, from the first half of the 19th century to the beginning of the 20th century the birth process of women in the Ottoman Empire began to evolved from traditional practices to modern practices.

Keywords: Ottoman, Woman, Traditional, Modern, Birth.

Giriş

İnsanlığın ortaya çıkışı ile birlikte doğurarak üreme olayı başlamıştır. Üreme ve çoğalma doğumla; yani Dünya'ya gelme eylemiyle devam etmiştir (Şahin, 2019, 467).

Besim Ömer'e göre, “İnsan kürrei arz üzerinde yaşamağa başladığından itibaren velâdet² vukua gelmiş ve bu filin istilzam ettiği muavenet o zamandan beri devam edegelmiştir” der ve doğum sanatının insaniyet kadar eski olduğunu vurgular ve devam eder; “Doğurmakta olan bir kadına yardım etmek, teselli

¹ Dr., Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ordu, Türkiye / e-posta: dr.m.yildizuslu@hotmail.com / ORCID ID: 0000-0001-8957-8930.

² Velâdet'in tanımı ile ilgili bkz. Besim Ömer Akalın, *Fenn-i Vilade 2. kitab: Viladet, Halâs, Avâkub-ı Viladet, Nevzad* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan Şükerası, 1339), 28.

vermek ağrılarını azaltmak en tabii bir duygu olduğundan doğum san'atının ilk başlangıcı tıp tarihinden çok daha eski, hatta beşeriyet kadar yaşlı olmak lâzım gelir." der ve doğum sanatının insanîyet kadar eski olduğunu vurgular (Besim Ömer, 1932, 7).

İbnürrişt çocuğun anne karnında oluşumunu erkeğin tohumu ile kadının hayız kanının birleşmesine atfetmektedir (Besim Ömer, 1932, 16). Üretkenliğin önemli bir simgesi olan doğum; (Yeşil, 2013, 158 ; Kahya, 2017, 204) döllenmiş yumurtadan gelişen canlının, embriyon ve dölüt evresindeki gelişmesini tamamlayarak döl yatağından dışarıya çıkması ve ana vücudundan ayrılmış bağımsız bir birey olarak dış dünyada yaşamaya başlaması (AnaBritannica, 1994, 385), yada gebelik³ ürününün yaşayabilir duruma gelince eklentileriyle (plasenta ve göbek bağı) birlikte normal yollarla dışarıya atılması veya çıkarılması olarak da tanımlanabilir (Meydan Larousse, 1990, 789 ; Büyük Larousse, 1986, 3279). Doğum bütünüyle, ritmik ağrıların başlamasından, bebek ve eklerinin rahimden dışarı çıkışına kadar uzanan bir seri olayları içine almaktadır (Yeni Rehber Ansiklopedisi, 1993, 29).

Ebu Bekir Razi⁴ *Elkitap* adlı eserinde de "*çocuğun, haddi kemale gelip rahimden beslenemeyecek bir hale erdiğinden mülhakatı infikâk ettiğini ve bu veçhile velâdet (doğum) vukubulduğunu*" yazmaktadır (Besim Ömer, 1932, 13). Doğurganlık, kadınların biyolojik olarak sahip oldukları özel bir yetenektir. (Erbaydar, 2016, 164) Doğum ise kadınlar için yaşam süreçlerinde karşılaşılabilecekleri eşsiz bir deneyimdir (Gözüyeşil Ersözi-Gökyıldız Sürücü, 2014, 39).

1. Geleneksel Yöntemlerle Doğum Süreci

Doğum, insanlık tarihi boyunca, neslin devamlılığı açısından önemli bir yere sahip olmuştur (Erginöz, 2022, 37). Tarihte uzun dönemler boyunca doğuma fizyolojik bir olay gözüyle bakılmış, kadının yardımsız ya da profesyonel olmayan bir yardımla doğurabileceğine inanılmış, tıbbi uygulamalar ise yalnızca sıra dışı sorunlu durumlarda kullanılmıştır. Bu dönemlerde doğuma yardımcı olanlar; hekimler değil, tıp eğitimi almamış, becerilerini deneyimle elde etmiş geleneksel ebeler⁵ olmuştur (Apay-Sakar, 2015, 46). O dönemlerde ebelerin ne eğitim alabilecekleri bir mektep ne de mesleklerini icra edebilecekleri bir kanun vardı. Ebeliği gençler ihtiyarlardan çiraklık usulü ile öğrenmiş ve bazen doğumu sonlandırmak üzere cahil acuzeler⁶ ve hatta çobanlar davet edilmiştir (Besim Ömer, 1932, 19). Özellikle ters gelen çocuğu çevirmek üzere doğuran hayvanlardan görgüsü olan ve gerektiğinde müdahalede bulunan çobanlar doğuma çağırılmıştır (Besim Ömer, 1932, 41-42). Bu zamanlarda hekimlerin görevi yalnızca nasihat vermek, ilaç yazmak ve ebelerin müdahale edemediği güç doğumlarda çocuğun kafasını delmek ve parçalamaktan ibaret olmuştur (Besim Ömer, 1932, 7-15).

Besim Ömer'e göre; "*Tarihin zaptedemediği zamanlarda doğum bugün vahşi kabilelerde olduğu gibi cereyan ediyor, kendileri üzerinde geçen tecrübelerle işe az çok bilgi ihtiyar kadınlar tarafından tanıdıkları genç kadınlara edilen tesliye ve nasihattan ve yardımdan ibaret kalıyordu. Güç vak'alarda, ümitsiz hallerde nesilden nesile intikal eden pek cahilâne bazı tedbirlerle itikadat ve hurafata müracaat ediliyordu*" (Besim Ömer, 1932, 7).

Besim Ömer "Doğum Tarihi" adlı eserinde, *Hipokrat*'ın eserinden doğum ile ilgili bir bilgiyi de bizlere aktarmaktadır; "*tabiatın ikmal edemediği velâdetlerde hiç bir şey yapılamıyordu, yapılmışa kalkışıldığı halde doğuran kadına çok fenalık ediliyordu, veya edilmesi lâzım gelirdi; çünkü çocuğun ne yolda geldiği ve doğumun ne suretle vukua geldiği bilinmiyordu. Dışarıdan karın üzerine basılarak*

³ Gebelik tanımı için bkz. Tevfik Remzi Kazancıgil, *Nisaiye ve Viladiyede Muayene ve Teşhis Usûlleri* (İstanbul, 1928), 23-24.

⁴ Ebu Bekir Razi, Rey şehrinde dünyaya gelmiştir (50-923). Kendisine "Arapların Calinosu" denilmiştir. Besim Ömer, *Doğum Tarihi* (İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1932), 13.

⁵ İbn Haldun, *Mukaddime* adlı eserinde ebeliği şöyle tanımlamaktadır; "*Bu bir sanattır ki, insan yavrusunun ana karnından çıkartılması, bebeğin yavaşça ana rahminden dışarıya alınması, bunun için gerekli şartların hazırlanması, çıktıktan sonra, durumunu düzelteren hususların temin edilmesi muamelesi o sayede bilinir. Bu sanat umumiyetle kadınlara mahsustur. Çünkü kadınlar yekdiğerinin mahrem yerlerini görmektedirler. Kadınlar içinde bu işle meşgul olana, kabul eden, karşılayan anlamında, "Kabile" adı verilmektedir*". Mehmet Karayaman - Eren Akçüçük, "Anadolu Halk Ebeliği", *Folklor/Edebiyat* 18/71 (2012), 84. XV. Yüzyılın ünlü hekim cerrahı Şerefeddin Sabuncuoğlu'nun *Cerrahiyyetü'l-Hâniyye* adlı eserinde de doğumu gerçekleştiren sağlık görevlileri için kabile ve ebe tabirleri kullanılmıştır. Nuran Yıldırım, "Dünyada ve Türkiye'de İlk Kadın Hekimler ve Kadınların Hekim Olma Mücadelesi", *Toplumsal Tarih* 147 (2006), 52.

⁶ Dr. Besim Ömer Paşa, eğitimsiz, bilgisiz ve cahil ebeleri acuze olarak tanımlamıştır.

çocuğun çıkarılmasına çalışılıyordu. Halâ daha medeniyetin girmediği yerlerde, bedevî ve vahşî akvam nezdinde doğumu kolaylaştırmak için ağrı üstünde olan kadının karnı üzerine oturulmakta ve rahmı sıkıştırılmaktadı” (Besim Ömer, 1932, 8-9).

Osmanlı Devleti’nde doğumlar 19. yüzyıla kadar eski dönemlerde olduğu gibi ebeler tarafından geleneksel tıp⁷ yöntemleri ile gerçekleştirilmekteydi⁸. Fakir aileler doğum için mahallelerindeki ebelerden, akraba ve komşulardan yararlanıyorlardı ve doğum evde gerçekleştiriliyordu⁹. Osmanlı Sarayı’nda bulunan haremde de (Şimşirgil, 2015, 49) saray ebeleri doğumlar için özenle hazırlanmış odalarda doğum yaptırıyordu (Altıntaş-Ceylan, 1997, 27). Doğumlar; demir karyola, bir şilte¹⁰ üzerinde veya doğum için öreke olarak adlandırılan iskemlede gerçekleştirilmekteydi (Besim Ömer, 1315, 285-286)¹¹. İskemle kullanılacağı zaman ebe doğum yakınsa kadını iskemleye oturtur, iki kiremit parçasını kadının ayaklarının altına koyar ve doğumu gerçekleştirirdi¹² (Kartal-Aksoy, 2021, 99).

Ebe doğum sonrasında birkaç gün annenin evinde kalır, onu kontrol ve tedavi ederdi. Ebe lohusa için hazırlanan yatağın yanında uyurdu (Apay-Sakar, 2015, 49). Normal doğumlar için hazır olan ebeler zor doğumlarda¹³ (İbn-i Sina, 2014, 591) en ufak bir zorlukla karşılaştıklarında ne yapacaklarını bilemiyorlardı ve en sonunda hekim çağırarak zorunda kalıyorlardı. Fakat hekime müracaat genellikle geç oluyordu. Bu nedenle anne ya da bebek veya her ikisi birden hayatlarını kaybedebiliyordu (Altıntaş-Ceylan, 1997, 28).

Osmanlı Devleti’nde 19. yüzyıl ortasına kadar anne ve bebekler arasındaki ölüm oranı oldukça yüksekti. Anne ölümlerinin en önemli sebebi doğum sonrası ortaya çıkan lohusalık hummasıydı (Apay-Sakar, 2015, 49). Besim Ömer, Nevsal-i Afiyet’in 1.cildinde geleneksel yöntemlerle doğum yaptıran ebelerin doğum esnasında ellerinin temizliğine her zaman dikkat etmeleri gerektiğini, aksi takdirde lohusalık humması denilen humma-i nifâsi¹⁴ ye sebebiyet verecekleri konusunda uyarmıştır (Besim

⁷ Geleneksel Tıp; Sağlığın sürekliliğini sağlama, geliştirme ve tedavi etme amacıyla yapılan farklı kültürel uygulamaların tamamı olarak tanımlanmaktadır. Ayseren Çeviki - Sultan Alan, “Doğum Sonu Dönemde Yapılan Geleneksel Uygulamalar”, *Lokman Hekim Dergisi* 10/1 (2020), 15.

⁸ Osmanlı Devleti’nde ebeler, üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; Saray Ebeleri, Kibar Ebeleri, Halk Ebeleridir. Saray ebeleri; mazisi, tecrübesi, kabiliyeti ile özel seçilen kişilerdi. Başarıları sultanın neslini doğrudan etkilediği için el üstünde tutulur, bir saraylı gibi muamele görür, özel köşkleri hizmetçileri dahi bulunurdu. Kibar ebeleri; saray statüsünde olmasa da devlet hizmetinde bulunan önemli şahısların, konak sahiplerinin, varlık sahibi olan ailelerin doğumlarında bulunan, o doğumlarla şöhretini arttıran dolayısıyla bağlı olduğu aileye ömrünü adayan, ebelik ötesinde ailenin çocuklarının yetişmesine de nezaret eden lala benzeri kişilerdi. Halk ebeleri ise, halk arasında çoğunlukla köy ve kasabalarda tecrübesine ve el maharetine güvenilen yaşlı, tatlı dilli, görgülü, sevimli, sıcakkanlı kişilerdi. Halk ebeleri ayrıca “Köy Ebesi”, “Ev Ebesi” Ve “Mahalle Ebesi” olarak da nitelendirilirdi. Hayrunnisa Yeşil - Yeşil, Ahmet Yeşil, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Ebelik ile Ebelerin Doğuma ve İnfertiliteye Dair Müdahaleleri”, *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/16 (2018), 291.; Yasemin Aydın Kartal - Tuğba Aksoy, “Tarihten Günümüze Ebelik Eğitimi ve Mesleğine Kısa Bir Bakış”, *Sağlık Bilimleri Dergisi* 30/1 (2021), 99.

⁹ Doğum kontraksiyonları (kasılma) ebe gelmeden başlarsa, kocası acil olarak bir ebe getirmesi için gönderilirdi ya da bu görevi üstlenen kızlardan biri gönderilir ve acele edilirdi. Eğer ebe evde değilse bütün komşulara bakılır ve ebe aranırdı. Ebe bulunamazsa, gebe kadının akrabalarının en yaşlı üyesinden birisi bu görevi gerçekleştirmeyi üstlenirdi. Serap Ejder Apay - Tuğçe Sakar “Üreme Sağlığına Farklı Bir Bakış: Osmanlı Dönemi”, *Lokman Hekim Dergisi* 5/2 (2015), 49.

¹⁰ Besim Ömer Nevsal-i Afiyet’in 3.cildinde, kadınların yerde bir şilte üzerinde doğurduktan sonra kendi yatağına nakil edilmesini nedeniyle yeni doğum yapmış kadının rahminin boydan boya yırtılarak kanamaya sebep olması neticesinde ölümlerin gerçekleştiğinin altını çizmiştir. Besim Ömer, *Nevsal-İ Afiyet* 3 (İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan ve Şükerası, 1320) 403.

¹¹ Sedef, kadife, fildişi ile işlenerek süslenmiş bu iskemleler, doğum için üretilirdi. Oturma yerinin önü yarım ay şeklinde olurdu.

¹² Doğumda eskiçağlardan beri birçok geleneksel doğum yöntemleri kullanılmıştır. Eski Mısır’da doğum dizüstü, ya da bir yere oturmuş olarak yapılmıştır. Eski Yunanistan’da ise yatarak yapıldığı gibi oturarak da yapılmıştır. Romalı kadınlar ise yataкта doğmuşlardır. “Doğum”, *Yeni Hayat Ansiklopedisi*, (İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1983) 2/1070.

¹³ İbn-i Sînâ *El-Kânûn fi’t-tıbb* adlı eserinde, doğumun zor olmasının sebebini hamilenin kendisinden ve fetüsten kaynakladığını, ancak uterus, plasenta veya onun çevresindekiler ve ortak organlar sebebiyle de kaynaklandığını söyler. Bkz. İbn Sînâ, *El-Kânûn fi’t-tıbb* 3/2, çev. Esin Kahya, (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2014), 591.

¹⁴ Humma-i Nifâsi: Lohusalık humması, al basması olarak bilinen, gebe ve lohusaların ölümüne yol açan ateşli bir

Ömer, 1315, 287). Fakat ebeler ellerini yıkamasını ihtar ve tenbih edilmesine rağmen ebeler ‘şimdi abdest’ aldım cevabını vermekle yetinmişlerdir (Besim Ömer, 1932, 41). Bu durum yeni doğum yapmış kadının mikrop kaparak hastalanmasına ve hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

Besim Ömer, pisliği ve tedbirsizliği ile bir kadını doğurturken tehlikeli hastalıklara maruz bırakan, bir hastadan diğerine pis elleri ve kirli elbisesi ile mikrop taşıyan ebeleri günahkâr ve cani olarak nitelendirmiştir (Besim Ömer, 1322, 651). Osmanlı devlet yöneticileri ve doktorlarda bebeklerdeki yüksek ölüm oranlarının tek sorumlusu olarak geleneksel yöntemlerle doğum yaptıran ebeleri görmekte ve onlara karşı önyargılı davranmaktaydılar. Çünkü doğumlar sırasında yaralanma ve ölümlerden ana sorumlu kişiler ebelerdi. Ebelerin bebek doğar doğmaz, göbek bağı kesmek yerine batıl inançlarla meşgul oldukları ve bu yüzden yenidoğan çocukların ölümüne sebep olduklarını öne sürmekteydiler (Apay-Sakar, 2015, 49).

Doktor Besim Ömer, Evliya Çelebi’nin seyahatnamesinden Kaya Sultan’ın cahil ebeler yüzünden çektiği işkenceleri ve feci akıbetine dair verdiği bilgileri *Doğum Tarihi* kitabında nakletmektedir;

“*Vaz’ı hamil esnasında cümle sultanlar, hemşireleri, musahibeleri; iş görmüş hekim meşrep sadık ebe kadınlar hazır olup hamdi-hüda o leyle mübarekede kırk hatmı şerif ve kırk bin salavatı şerife tilâvet olunurken hallâki âlem naka-i salihî çıkarır gibi Kaya sultandan dahi bir ciğer köşe duheri Pakize ahter müştak eyledi. Ol gece sabahdek paşa malından on kese tasadduk etti. Kırk kese mal dahi Kaya sultan tesadduk edip beş yüz adam kisvei günâgün ile mülebbes olup her birerleri hayır dua hizmetinde oldular. Ama hizmeti bari ile ana rahminde son tabir ettikleri şey masumlar tevellüt edince akebince rahimden inip emma mastarından taşra çıkamaz. İşte kaya sultan lahim ve şahim sahibi olmakla rahim içre son kalıp sultanın yüreğine yapışıp ve o gece ve sabahısı şehri eyup içre sürur ve şadumani cez ve fez’a mübeddel olup paşanın cemî tevabî ve levahikının başına kıyametler koştı. Kaya sultanı kilimler içre koyup çalkalaya çalkalaya tamam ettiler. Baş aşağı sultanı iki kere astılar ve bir bal fırçası içre lep berlep çiçek suyu koyup sultanı içine koydular. Hulâsai kelâm üç gün sultana öyle işkenceler ettilerki insanın tafsile kalbi varmaz. Ahirülemir kanlı ebeler gelip kollarını badem yağile yağlayarak sultanın mastarından içre dirseklere varınca sokup “işte canım! Elhamdülillâh son çıktı deyü bir pare deri çıkardılar birebe (daha vardır) diye elini sokup bir pare yaş deri, ciğer, şirden gibi günâgün eşya çıkardılar. Artık kaya sultan vaz’ı hamilinin dördüncü günü şehit olup...” (Besim Ömer, 1932, 41).*

Kaya sultan ebelerin zorlamaları neticesinde rahmi dilenerek vefat etmiştir. Diğer bir örnekte, 1765 yılında Kasımpaşalı ebelerden Ali kızı Saliha bebeğin göbeğini ikinci kere kesmesi sonucu yaranın kanamasıyla bebeğin ölümüne neden olmuştur (Sarı, 1996/97, 24). Yine Koçhisar’da bir kadın doğum esnasında bilgili ve tecrübeli bir ebe olmaması nedeniyle hayatını kaybetmiştir (DH.MKT.2409/106 ; DH.MK.2453/94 ; YB.021.97/67). Besim Ömer, cahil ebelerin, acuzelerin sebep oldukları felaketleri memleketimize yapılan bir ihanet olarak görmüş ve bu konuda çare yollarının bulunmasının elzem olduğunun altını çizmiştir (Besim Ömer, 1315, 282).

2. Modern Yöntemlerle Doğum Süreci

Tüm dünyada tıbbın ve şubelerinin artması ile birlikte teorik ve uygulamalı eğitime geçilmiştir (Tekir, 2022, 698). Avrupa’da 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyılın başları doğum bilgisi için yeni bir devrin başlangıcı olmuştur. Bu devirde forseps¹⁵ (Şekil 1) kullanılmaya başlanmıştır. Bu aletin icadı ebeler bilginin değişmesine neden olmuştur. Eskiden çocuğun anne rahminde sıkışıp ölmesi neticesinde, çocuğun anne rahminden çıkarılması için çengeller ve miskablar¹⁶ kullanılmıştır. Bu zamanlarda herkesin tek arzusu çocuğun hayatını tehlikeye atmadan anne rahminden çıkarılması için alet bulmaktır (Besim Ömer, 1932, 20-21). Bu aleti icat eden de Chamberlen ailesi olmuştur. Aile yıllar boyunca sırlarını kimseye açmadıklarından forsepsi kullanmak yalnız onlara özgü bir usul olarak kalmıştır. Aile forsepsi kullanacakları zaman odadakileri dışarı çıkarır, ondan sonra doğumu yaparlardı. En sonunda 1728 yılında Hugh Chamberlen bu sırrı açıklamıştır. Ardından bu alet geliştirilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren de doğum alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiş, doğumda esnasında hem çocuk hem de anne ölümleri gittikçe

hastalıktır. Ebelerin, Ellerin temizliğine dikkat etmediğinden gebelerin muayenesinde veya doğum sırasında mikrop bulaştırması neticesinde ortaya çıkmaktadır. B.H. “Mubahese-i Sihhiye ve Tıbbiye (Humma-i Nifasi- Al basması)”, *Servet-i Fünun* 3/60, 118.; Refik Münir, *Fenn-i Vilade*, Dersaadet, 1325, 204.

¹⁵ Forseps: Çocuğu başından yakalayıp dışarıya çıkarmaya yarayan alettir. Besim Ömer Akalın, *Fenn-i Vilâde 4. Kitab: Ameliyat-ı Vilâdiye* (İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1927) 114.

¹⁶ Delgi, delici, matkap, delgeç, zımba, burgu.

azalmıştır (Yeni Hayat Ansiklopedisi, 1983, 1070).

Doğum bilgisi alanında gelişmeler bu yüzyılda yaşanmaya devam etmiştir. Asepsi ve antisepsinin uygulanması tıp alanında yeni bir çığır açmış özellikle doğum bilgisi alanına adeta bir taç giydirmiştir. Asepsi ve antisepsi¹⁷ sayesinde doğum yapan kadınlar ve loğusalar kurtarılmıştır (Besim Ömer, 1932, 36). 1846 yılında Boston şehrinde cerrah Warren, Kimyager Jakson ve dışçı Morton'un tavsiyesi üzerine doğum alanında eter ve narkoz'un kullanılması tavsiye edilmiştir. Bir sene sonrada Simpson eter yerine kloroform kullanılmasını tavsiye etmiştir. İşte bu zamandan itibaren doğum bilgisinde narkozdan faydalanılmaya başlanmıştır. Narkoz, asepsi ve antisepsinin kullanılmaya başlanması doğum bilgisinin gelişmesine hizmet etmiştir (Besim Ömer, 1932, 36-37).

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı tıbbı da diğer yüzyıllara göre daha çok Batı'ya dönük ve aynı zamanda daha modern bir görünüme kavuşmaya başlamıştır (Uzer, 1999, 489). Osmanlı'da doğum, Tanzimat yıllarına kadar çok iptidai şekillerde ve sağlıksız ortamlarda gerçekleşiyordu. Ebelerin doğum ve doğurtma bilgisi konusunda bilimsel anlamda herhangi bir kaynak ya da eğitimleri yoktu (Özger, 2012, 424). Kadın hastalar hastaneye yatırılmaktan kaçınılır, usta-çırak usulüyle yetişmiş ebeler evde doğum yaptırırdı (Sarı-Zeki İzgöer, 2021, 217). Devlet, hem Avrupa'da doğum ve doğurtma bilgisi konusunda yaşanan gelişmelere ayak uydurmak hem de doktorların ve geleneksel ebelerin modern tıp yöntemlerine uygun bir şekilde eğitim almaları konusunda adımlar atmaya başlamıştır.

Bu önemli adımlardan biri Osmanlı Devleti'nin ilk modern tıp kurumu olarak kabul edilen Tıphane-i Âmire ya da Darü't-Tıbb-ı Âmire, Sultan II. Mahmud döneminde, hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin takrirleri doğrultusunda (Sarı, 2015, 125) İstanbul Vezneciler'de bulunan Tulumbacıbaşı Konağı'nda (Türk Dünyası Kültür Atlası, 2000, 359) 14 Mart 1827 yılında (İzgöer, 2019, 129) açılmış olan Tıphane'de (Sarı, 2009, 7) doğum dersleri verilmeye başlanmasıdır (Hot, 1996, 9). Aynı zamanda Osmanlı Devlet yöneticileri, tarihin en eski mesleklerinden biri olan ebeliği, belgelendirmeye, düzenlemeye ve kontrol altına almaya yönelik de girişimlerde bulunmaya başlamışlardır (Erbaydar, 2016, 174).

Anne ve çocuk ölümlerinin önüne geçebilmek adına 1842 yılında yayınlanan bir fermanla, ebelerin bilimsel eğitimden geçmeleri, Avrupalı uzmanlardan dersler almaları ve bunun sonucunda bir ebelik belgesi sahibi olmaları gerektiği, bu belgeye sahip olmayan ebelerin ise ebelikten men edilecekleri belirtilmiştir. Bu fermanla devlet bir taraftan ebeleri kendi kontrolüne almayı amaçlarken, diğer taraftan ebeliğin artık diplomalı yapılacağına dair hukukî bir nitelik kazandırmak istemişlerdir (Yeşil-Yeşil, 2018, 292). Fermanın ilan edilmesinin ardından Mekteb-i Tıbbiye'de (Besim Ömer, 1320, 46) 1842 yılında *Fenn-i Kibâle*¹⁸ kursu açılmıştır. Bu kurs geleneksel tarzda ebeliğinde giderek ortadan kalmasının başlangıcı olmuştur. 1841 yılında Paris'ten gelen Ebe Madam Ventura ve Avusturya'dan gelen Madam Messanti (Sarı, 1996/97, 25) tarafından ebelere eğitim¹⁹ verilmiştir. Ancak gerek yabancı dil sorunu gerekse kursa katılımın yeterli sayıda olmaması²⁰ arzu edilen etkiyi sağlayamamıştır (Yeşil-Yeşil, 2018, 293). Besim Ömer, ebelerin modern tıp anlayışına göre yetişmesini, teorik bilgilerini uygulamaya dökebilecekleri ayrıca kadınların sağlıklı bir şekilde doğum yapabilmeleri için "viladethane (doğumevi)"ye şiddetle ihtiyaç duyulduğunu pek çok kere dillendirmiştir (Yeşil-Yeşil, 2018, 294-295).

Osmanlı Devleti'nde kadınlar doğumlarını viladethaneler açılana kadar evlerinde ya da modern tıp yöntemlerine uygun bir şekilde eğitim almış ebe ve doktorların görev yaptığı Haseki Darüşşifası'ndan (Yıldırım, 2015, 138.), 1882 yılında faaliyete başlayan Zeynep-Kâmil Hastanesi'nden (Etiker ve

¹⁷ Bu usulü ilk uygulayan kişi Macar asıllı bilim insanı Semmelweis'dir. Besim Ömer, *Doğum Tarihi* (İstanbul 1932, 36). Asepsi ve Antisepsi için bkz. Menekşe Yıldız Uslu, "Osmanlı'da Kadın Hastalıklarına Dair Bir Araştırma", *2nd International Turkic and World Women's Studies Congress Tam Metin Kitabı (January 27-30, 2024)*, ed. Sevinç Rahimova - Taner Gür, (Baku/ Azerbaijan 2024), 88.; (Besim Ömer Akalın, 1339, 3-25).

¹⁸ Ebeler ve çocuk doğurtma ilmi.

¹⁹ Ebelere aynı zamanda hasta bakıcılık eğitimi verilmeye başlanmıştır. 1889'da ebe eğitimini üstlenen Besim Ömer Paşa hasta bakıcılığın ebeler için önemini dikkate almış ve öğretiminin birinci yılını hasta bakıcılığa ayırmıştır. 1900 yılından itibaren ebelere hasta bakımı için gereken teorik ve uygulamalı tıp derslerinin yanı sıra hasta bakma usulü dersleri de verilmiştir. Bu tarihten itibaren ebeler gard malâd şehadetnâmesi yani hasta bakıcı diplomasına sahip olmuşlardır. Nil Sarı, "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları 2-3* (1996/97), 27-28.

²⁰ Padişahın huzurunda diplomalarını alan bu ilk mezunlardan 10'u Müslüman 26'sı ise Hristiyan'dı.

Günergun, 2008, 151), II. Abdülhamit döneminde yaptırılmış olan Haseki Nisa Hastanesi'nden²¹ (Sarı-İzğöer, 2021, 222) tıbbi yardım alabilmişlerdir (Sarı-İzğöer, 2021, 223). Örneğin; 9 aylık gebe olan Gülizar adlı kadın 1890 yılında Haseki Nisa Hastane'sine başvurarak Dr. Ahmet Nurettin Bey tarafından muayene edilmiştir. Yapılan muayene neticesinde bebeğin iki gün önce vefat ettiği anlaşılmış ve Gülizar kadın sezaryen ameliyatına alınmıştır²². Ameliyat Nurettin Bey tarafından 20 dakikada başarılı bir şekilde gerçekleştirilmiştir (Şekil 2) (Y.PRK.ŞH.3/50). Haseki Nisa Hastanesi'nde inşa edilmiş olan doğumhanelerden sonra dönemin diğer sağlık kurumlarında da modern tıbbı uygun vilâdethane adı verilen doğumhaneler açılmaya başlanmıştır (Yıldız Uslu, 2023, 88).

Besim Ömer Paşa, 1892 yılında katılmış olduğu Brüksel Kongresi sonrası II. Abdülhamid'den doğumevi açılması hususunda talepte bulunmuştur (Sağlam Tekir, 2022, 699). Fakat bu talebi olumlu karşılanmamıştır. Bu talebin karşılanmamasının ardından Besim Ömer 1892 yılında, Demirkapı'da Topkapı Sarayı bahçesinde bulunan Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin botanik bahçesi arkasındaki kale duvarına bitişik üç oda bir sofadan oluşan küçük bir binayı gizli olarak küçük bir seririyatı velâdiye²³ (seririyat-ı viladiye) haline getirmiştir. Böylece memleketimizdeki ilk viladethane açılmıştır²⁴. Besim Ömer'in viladethaneyi adeta gizli bir şekilde açmış olmasının sebebi burasının padişah tarafından "piçhane" olarak görülmesiydi (Besim Ömer, 1932, 51). Fakat tüm olumsuz düşüncülere rağmen viladethane 1892 yılında gizli bir şekilde açılarak kadınlara hizmet vermeye başlamıştır²⁵. Bu hizmetle birlikte doğum ve kadın hastalıkları üzerinde öğrencilerin en uygun şekilde eğitilebileceği hastane koşulları gerçekleştirilmiştir (Sarı, 1996/97, 33). Aynı tarihte Kadırga'da Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye Seririyât Hastanesi'nde de bir kadın doğum kliniği hizmete girmiştir (Sarı-Zeki İzğöer, 2015, 230).

1893 yılında başta İstanbul olmak üzere memleketin bazı bölgelerinde lohusalık humması yaygın bir şekilde tahribata neden olmaktadır. Sıhhiye-i Umûmiye Meclisi'nin kararıyla İstanbul'da ebelik mesleğini icra edenler polis tarafından tıp fakültesine davet edilerek Besim Ömer Paşa tarafından asepsi ve antisepsiye dair konferanslar verilmiştir (Besim Ömer, 1932, 52). Besim Ömer Paşa, 1895 yılında Dr. Vuçino'nun ölümü üzerine Mekteb-i Tıbbiye ve Ebelik Mektebi'nde ebelere ders vermeye başlamış (Besim Ömer, 1932, 52), ayrıca kurslar halinde olan eğitimlerini de düzene sokmuştur (Hot, 1996, 11).

1903 yılına gelindiğinde Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyât Hastanesi'nde Dr. Asaf Derviş Bükey tarafından Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği kurulmuştur. 1903 tarihinde Haydarpaşa'ya taşınan Tıbbiye'de de yeni bir Kadın Kliniği (Seririyât-ı Nisâiye) açılmıştır (Kavak, 2018, 412). Besim Ömer Paşa'nın, 1902 yılında İstanbul'da özel bir doğumhane açma isteği (BEO.1863/139667) ise "hastagânın onda biri nisbetinde fukarâ-yı marîzât meccanen kabul olunmak şartıyla" 1903 senesinde kabul edilmiştir (Sarı-Zeki İzğöer, 2015, 230). Fakat bu viladethanenin açıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamıştır. (Kavak, 2018, 412). Daha sonra 1906 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de yeni bir vilâdethane inşa edilmiştir.

Tıp okulları dışında diğer sağlık ve sosyal hizmet müesseselerinde de doğumhaneler açılmaya başlanmıştır. 1907 yılında, İstanbul'da Darülaceze bünyesinde kadınların doğum yapmalarını kolaylaştırmak maksadıyla bir doğumevi inşa edilmiştir (Sarı-Zeki İzğöer, 2015, 230) ve doğumevi'nin uğurlu olması için Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğum gününe rastlayan günde açılışı gerçekleştirilmiştir

²¹ 1890 yılında yeni tıbbı uygun olarak baraka tarzında yeniden inşa edilmiş; adı Hamidiye Nisâ Hastanesi olarak değiştirilmiştir.

²² 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren antiseptik maddelerin, dikiş usullerinin gelişmesi, bu ameliyatlardaki ölüm oranlarını çok azaltmıştır (Yeni Hayat Ansiklopedisi, 1983, 1069).

²³ Doğum Kliniği. İlk velâdi seririyat 1728 yılında Strasburg şehrinde tesis edilmiştir. (Besim Ömer, 1932, 34).

²⁴ Besim Ömer, "kadına doğuracak olana yardım etmek bir hizmettir. Doğurmak hem kolay son derece güç bir şeydir. Büyük bir iştir. Kolay kolay ağır bile duymaksızın zahmetsizce doğuranlar görüldüğü gibi haftalarca ağır çekenler ağlayıp sızlayanlar, inleyip duranlar vardır. Böyle bir kadının haline acımak ona ebelik mesleğinin gösterdiği münasip bir şekilde yardım etmek insanlık şanıdır, çünkü insanlardan biri sızlanıp inlerse bütün insanlık inliyor gibidir" der ve viladethanelerde modern tıp bilgisine sahip ebeler tarafından doğumun gerçekleştirilmesinin önemine vurgu yapar. Besim Ömer Akalın, *Nevsal-i Afîyet 4* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322), 650.

²⁵ 1892 yılından öncede viladethane açma girişimlerinde bulunulduğu görülmektedir. 1885 yılının şubat ayında Mimar Perpinyani tarafından yapılan plan gereğince 4.800 Osmanlı lirası sarfi ile Fenni Kibale Hastanesi adıyla bir viladethanenin (viladethane) emri inşası kabul olunmuş ve 1886 yılı dâhiliye bütçesine ilave edilmişse de dış meseleler ve önemli sorunlar bahane edilerek bu hastanenin inşası gerçekleştirilmemiştir (Besim Ömer, 1932, 50).

(DHMKT.1148/37).

1909 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye ile birleştirilerek Tıp Fakültesi adı altında Haydarpaşa'ya taşınması üzerine, viladethane de Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin Kadırga'daki binasına taşınmıştır. Tıp fakültesine bağlanan ve Besim Ömer Paşa tarafından yönetilen viladethane bu dönemde Kadırga Viladethanesi adıyla ün kazanmıştır. Haydarpaşa'daki Seririyat-ı Nisaiye (Kadın Hastalıkları Kliniği) Asaf Derviş Paşa'nın yönetimine verilmiş, böylece İstanbul'un iki yakasına da doğum yardımı ulaştırılmıştır (Sağlam Tekir, 2022, 702).

Osmanlı Devleti'nde geleneksel yöntemlerle doğum yapma geleneği tamamen ortadan kalkmamıştır. Viladethaneler bir süre daha, çoğunlukla beklenmedik bir durumla karşılaşıldığında müracaat edilen kurumlar olarak kalmıştır (Sağlam Tekir, 2022, 702). Çünkü Osmanlı kadınları için modern tıbbın teçhizatıyla donatılmış olan viladethanede doğum yapmak olağan dışı bir durumdu (Göktaş Cengiz, 2023, 288). Bu nedenle İstanbul'da yaşayan aileler genellikle doğumlarını evde güvendikleri bir ebe yardımıyla yaptırılmasını tercih etmişlerdir. Fakat tıbbi müdahale gerektiren durumlarda, uzak semtlerde veya herhangi bir mahallede oturanlar mahalle karakoluna başvurmuşlardır. Mahalle karakolu da telefonla Kadırga polis merkezini arayarak viladethaneye haber vermiş; bunun üzerine viladethaneden iki hekim ihtiyaç duyulan eve gönderilerek gerekli müdahale ücretsiz yapılabilmıştır (Sağlam Tekir, 2022, 702). Örneğin; Feriköy'de Rum Kilisesi'nin arka sokağında ikamet eden Seyis Ali'nin hamile olan kızının ebe tarafından muayene edilmesi için Pangaltı Polis Komiserliğinden telgraf çekilmiştir. Hamile kadının muayenesi için gece saat dört buçukta ebe gelerek muayene etmiştir (DH.EUM.MH.241/46). Diğer bir örnekte, Dolap derede ikamet eden hamile bir kadının muayenesi için ebe gönderilmesi talep edilmiştir (DH.EUM.MH.241/45). İstanbul'da yaşayan kadınların viladethanede doğum yapabilme şansları varken bazı kazalarda veya Anadolu'nun en ücra yerlerinde yaşayan hamile kadınların ise bu hizmetten faydalanması mümkün olamamıştır (Sağlam Tekir, 2022, 703). Devlet kazalara ve Anadolu'nun en ücra yerlerinde yaşayan kadınların doğum yardımından faydalanabilmeleri için inşa edilmiş olan hastanelerde ayrı birimler inşa etmiştir. Modern tıp yöntemlerine uygun bir şekilde doğumların gerçekleştirilmesi için kazalara ve köylere diplomalı ebeler tayin etmeye çaba sarfetmiştir. Bu nedenle de kazalarda görev alacak ebeler için 16 maddelik bir nizamname (DH.UMVM.80/46) ve köylerde görev alacak ebelerin çalışma şartlarını içeren bir talimatname hazırlanmıştır (DH.UMVM.83/9).

Sonuç

Doğum, tarih boyunca nesillerin devamlılığını sağlaması açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nde doğum eylemi çok iptidai şartlar altında eğitimsiz ve tecrübesiz ebeler tarafından gerçekleştirilmiştir. Ebeler zor doğumlarda ne yapacaklarını bilemediklerinden hurafelere başvurmuşlardır. Bu durum hem annenin hem de çocuğun hayatını kaybetmesine neden olmuştur. 19. yüzyılda yeni doğum yapmış olan kadınlar arasında humma-i nifasiye denilen lohusalık hummasından kaynaklı olarak ölüm oranları çok yüksek olmuştur. Ölüm oranlarının yüksek olma sebebi ise ebelerin asepsi ve antisepsi bilgisine sahip olmamasından kaynaklanmıştır. Osmanlı devlet yöneticileri anne ve çocuk ölümlerinin önüne geçmek adına 19. yüzyılda Avrupa'da gebelik, doğum bilgisi, lohusalık, doğum aletleri konularında teknik ve uygulama bilgisinde yaşanan önemli gelişmeleri yakından takip etmiştir. Avrupa'ya doğum alanında bilgi ve tecrübe kazanmaları adına öğrenciler gönderilmiştir. 14 Mart 1827 yılında İstanbul'da açılmış olan Tıphane'de doğum dersleri vermeye başlanmıştır. 1842 yılında da Mekteb-i Tıbbiye'de ebelik kursu açılmıştır. Bu yenilikler doğumun modern yöntemlerle gerçekleştirilmesinin başlangıcı olmuştur. Avrupa'da eğitim alarak yurda dönen doktorlar doğumların modern tıp yöntemleri ile yapılması konusunda çaba sarfetmişlerdir. Özellikle doğum alanında uzman olan Dr. Besim Ömer Paşa, çocukların ve özellikle annelerin doğum esnasında veya sonrasında hayatlarını kaybetmemesi adına yoğun bir mesai harcamıştır. Ebeler için açılan kurslar yeterli olmadığı için İstanbul'da ebelere Asepsi ve Antisepsi hakkında konferanslar vermiştir.

19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı Devleti diplomatsız ebelerin mesleğini yapmalarına müsaade etmeyeceğini duyurmuştur. Kadınların modern tıbbıya uygun bir şekilde ebelik eğitimi almaları ve gebe kadınların sağlıklı bir ortamda doğumlarını gerçekleştirebilmeleri adına 1892 Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin botanik bahçesinde ilk viladethane açılmıştır. 1903 yılına gelindiğinde Gülhane Tatbikat Mektebi ve Seririyât Hastanesi'nde Dr. Asaf Derviş Bükey tarafından da Kadın Hastalıkları ve Doğum Kliniği kurulmuştur. 1903 tarihinde Haydarpaşa'ya taşınan Tıbbiye'de de yeni bir kadın kliniği Seririyât-ı Nisaiye açılmıştır. Daha sonra 1906 yılında Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye'de yeni bir vilâdethane inşa

edilmiştir. Tıp okulları dışında diğer sağlık ve sosyal hizmet müesseselerinde de viladethaneler açılmaya başlanmıştır. 1907 yılında, İstanbul'da Darülacezede kadınların doğum yapmalarını kolaylaştırmak amacıyla bir viladethane açılmıştır. Devlet, modern tıp imkanlarıyla donatılmış viladethanelere olan ihtiyacın farkında olmuş, 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan süreçte viladethane yapımını sürdürmüş, başta İstanbul olmak üzere tüm Anadolu coğrafyasındaki kazalara ve köylere diplomalı ebeler tayin etmiştir. Tüm bu çabalara rağmen geleneksel yöntemlerle doğum yapma geleneği tamamen ortadan kalkmamıştır. Fakat doğumun modernleşmesinin temelleri atılmıştır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi [DH.MKT]*. No. 2409. Gömlek No. 106. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi [DH.MKT]*. No. 2453. Gömlek No. 94. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi [DH.MKT]*. No. 118. Gömlek No. 37. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Bâbiâli Evrak Odası Evrakı [BEO]*. No. 1863. Gömlek No. 139667. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yabancı Arşivler Makedonya Arşivi [YB.021]*. No. 97. Gömlek No. 67. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Yıldız Perakende Evrakı Şehremaneti Maruzatı [Y.PRK.ŞH]*. No.3. Gömlek No. 50. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı [DH.UMVM]*. No. 80. Gömlek No. 46. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye ve Vilayat Müdürlüğü Evrakı [DH.UMVM]*. No. 83. Gömlek No. 9. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi [DH.EUM.MH]*. No. 241. Gömlek No. 45. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>
- BOA, Osmanlı Arşivi. *Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhasebe Kalemi [DH.EUM.MH]*. No. 241. Gömlek No. 46. <https://www.devletarsivleri.gov.tr/>

Matbu Eserler ve Mecmualar

- Akalın, Besim Ömer. *Fenn-i Vilâde 4. Kitap: Ameliyat-ı Vilâdiye*, İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1927.
- Akalın, Besim Ömer. *Fenn-i Vilade 2. Kitap: Viladet, Halâs, Avâkıb-ı Viladet, Nevzad*, İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan Şükerası, 1339.
- B.H. “Mubahese-i Sıhhiye ve Tıbbiye (Humma-i Nifasi-Al basması)”. *Servet-i Fünun* 3/60, 118-119.
- Kazancıgil, Tefik Remzi. *Nisaiye ve Viladiyede Muayene ve Teşhis Usûlleri*, İstanbul, 1928.
- Münir, Refik. *Fenn-i Vilade*. Dersaadet, 1325.
- Ömer, Besim. *Doğum Tarihi*. İstanbul: Ahmet İhsan Matbaası, 1932.
- Ömer, Besim. *Nevsal-i Afîyet 1*, İstanbul: Ahmed İhsan ve Şürekâsı, 1315.
- Ömer, Besim. *Nevsal-İ Afîyet 3*, İstanbul: Matbaa-İ Ahmed İhsan ve Şükerası, 1320.
- Ömer, Besim. *Nevsal-i Afîyet 4*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1322.

Kitap ve Makaleler

- “Doğum”. *AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi*. 7. İstanbul: Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica, 1994.
- “Doğum”. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*. 6. İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986.
- “Doğum”. *Meydan Larousse-Büyük Lûgat ve Ansiklopedi*. 3. İstanbul: Meydan Yayınevi, 1990.
- “Doğum”. *Yeni Hayat Ansiklopedisi*. 2. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1983.
- “Doğum”. *Yeni Rehber Ansiklopedisi*. 6. İstanbul: Türkiye Gazetesi, 1993.
- “Osmanlı Tababeti”. *Türk Dünyası Kültür Atlası: Osmanlı Dönemi 3*. çev. Robert Bragner. haz. Yavuz Tiryaki. 310-361. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı, 2000.
- Altay, Sadet. “Cumhuriyet’in İlk On Beş Yılında Ebelik Eğitime ve Mesleğin Dönüşümüne Dair Kısa

- Bir Bakış (1923-1938)". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* XVII/35 (2017), 167-217.
- Altıntaş, Ayten - Ceylan, Oğuz. "Demirkapı Viladethanesi (İstanbul'daki ilk Doğumevi)". *Tombak* 17 (1997), 26-30.
- Aydın Kartal, Yasemin - Aksoy, Tuğba. "Tarihten Günümüze Ebelik Eğitimi ve Mesleğine Kısa Bir Bakış". *Sağlık Bilimleri Dergisi* 30/1 (2021), 98-102.
- Devrim Gürsel, Zeynep - Velioglu, Halide. "Levha-i Sıhhat: Geç Osmanlı Dönemi İstanbul'unda Tıbbi Bakımı Görselleştirmek". *Fe Dergi* 15/2 (2023), 224-278.
- Ejder Apay, Serap - Sakar, Tuğçe. "Üreme Sağlığına Farklı Bir Bakış: Osmanlı Dönemi". *Lokman Hekim Dergisi* 5/2 (2015), 45-51.
- Erbaydar, Tuğrul. "Kadın Sağlığı ve Üreme Hakları Bağlamında Doğurganlık". *Dini Araştırmalar* 19/49 (2016), 163-174.
- Ersöz, Meltem vd. "Doğumda Geleneksel ve Tamamlayıcı Tıp Uygulamaları ve Ebelerin Rollerini". *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi* 14/1 (2024), 38-49.
- Etker, Şeref - Günergun, Feza. "Zeynep-Kamil Hastanesi (1875): Romantik Tarihçiliğin Gölgesinden Bir Çıkış Denemesi". *Prof. Dr. Ali Haydar Bayat Anısına Düzenlenen Osmanlı Sağlık Kurumları Sempozyumu (İstanbul 17-19 Şubat 1988)*. 11/ 147-169. İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları 2008.
- Göktaş Cengiz, Gül Hanım. "Çağdaşlaşma Sürecinde Osmanlı İstanbul'unda Bebek Bakımı". *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 19 (2023), 287-316.
- Hamlacı, Yasemin. "Geç Osmanlı Döneminde Kadın, Doğum ve Çocuk Sağlığı". *Lokman Hekim Dergisi* 2017, 7/1 (2017), 23-27.
- Hot, İnci. *Dr. Besim Ömer Paşa'nın Anne ve Çocuk Sağlığı Açısından Ülkemiz nüfus meselesi hakkındaki görüşleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1996.
- İbn-i Sînâ, "El-Kânûn fi't-tıbb". çev. Esin Kahya. 3/2. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi, 2014
- İnanır Ocak, Gülistan. "Toplum Sağlığı Önderi Besim Ömer Akalın ve Viladethane (Doğumhane) Açılması". *İstanbul Esenyurt Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi* 1/1 (2023), 59-63.
- İzgöer, Ahmet Zeki. "Dr. Besim Ömer Paşa'nın Nevsâl-i Âfiyet'inde Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane". *SBÜ Hemşirelik Dergisi* 1/2 (2019), 128-146.
- Kahya, Esin. *Mustafa Becet Efendi ve Türkçe İlk Fizyoloji Kitabı*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2017.
- Karayaman, Mehmet - Akçiçek, Eren. "Anadolu Halk Ebeliği". *Folklor/Edebiyat* 18/71 (2012), 83-95.
- Kavak, Mehmet. "Besim Ömer Paşa ve Ailesinin Hususi Evrakı". 3. *Sağlık Tarihi ve Müzeciliği Sempozyumu Bildirileri (19-21 Mayıs 2017)*. 405-441. İstanbul: 2018.
- Özger, Yunus. "Osmanlı'da Kadınların Memuriyette İstihdamı Meselesi ve Sicil-i Ahvâlde Kayıtlı Memurelerin Resmî Hâl Tercümeleleri". *History Studies* 4/1 (2012), 419-447.
- Özsan, Gül. *Türkiye'de Modernleşme ve Kadın Sağlığı Politikaları*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2007.
- Sağlam Tekir, Hürü. "Pencereleri Kafesli Muayenehane: Osmanlıda Viladethanelerin Açılması ve Doktor Besim Ömer Paşa". *XVIII. Türk Tarih Kongresi. Kongreye sunulan bildiriler (1-5 Ekim 2018)*. III/ 695-706. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2022.
- Sarı, Nil - İzgöer, Ahmet Zeki. "Osmanlılarda Kadınlara Mahsus Hastane, Klinik, Koğuş ve Doğumhanelerin Gelişimi". *İmparatorluğun Son Asrında Osmanlılar (Kurumlar-İnsanlar-Kaynaklar)*. ed. Fatih Bozkurt - Burhan Çağlar. 217-245. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Sarı, Nil - Zeki İzgöer, Ahmet. "Osmanlılarda Kadınlara Mahsus Hastane, Klinik, Koğuş ve Doğumhanelerin Gelişimi". *İmparatorluğun Son Asrında Osmanlılar (Kurumlar-İnsanlar-Kaynaklar)*. ed. Fatih Bozkurt - Burhan Çağlar. 217-245. İstanbul: Kronik Kitap, 2021.
- Sarı, Nil. "Mekteb-i Tıbbiye (1827-1909)". *Kuruluşundan Günümüze Cerrahpaşa Tıp Fakültesi 1827-1967-2007*. ed. Nil Sarı vd. 7-28. İstanbul: Nobel Tıp Kitabevleri, 2009.
- Sarı, Nil. "Osmanlı Sağlık Hayatında Kadının Yeri", *Yeni Tıp Tarihi Araştırmaları* 2-3 (1996/97), 11-64.
- Sarı, Nil. "İstanbul'da Tıp Eğitimi ve İlgili Kuruluşlar". *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. ed. Coşkun Yılmaz. IV/118-139. İstanbul: İBB Kültür AŞ, 2015.
- Şahin, Handan. "Hitit Metinlerinde Doğum". *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2019), 464-477.
- Şahinbaş Erginöz, Gaye. "Hitit Dönemi Anadolu'sunda Tıbbî Faaliyetler". *Anadolu Tıbbi Dergisi* 1

(2022), 33-43.

Şimşirgil, Ahmet. *Valide Sultanlar ve Harem*. İstanbul: Timaş yayınları, 2015.

Uzer, İlder. "Osmanlı-Türk Tıbbı". *Osmanlı* 8. ed. Güler Eren vd. 485-489. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Yeşil, Hayrunnisa - Yeşil, Ahmet. "Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Ebelik ile Ebelerin Doğuma ve İnfertiliteye Dair Müdahaleleri". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/16 (2018), 285-317.

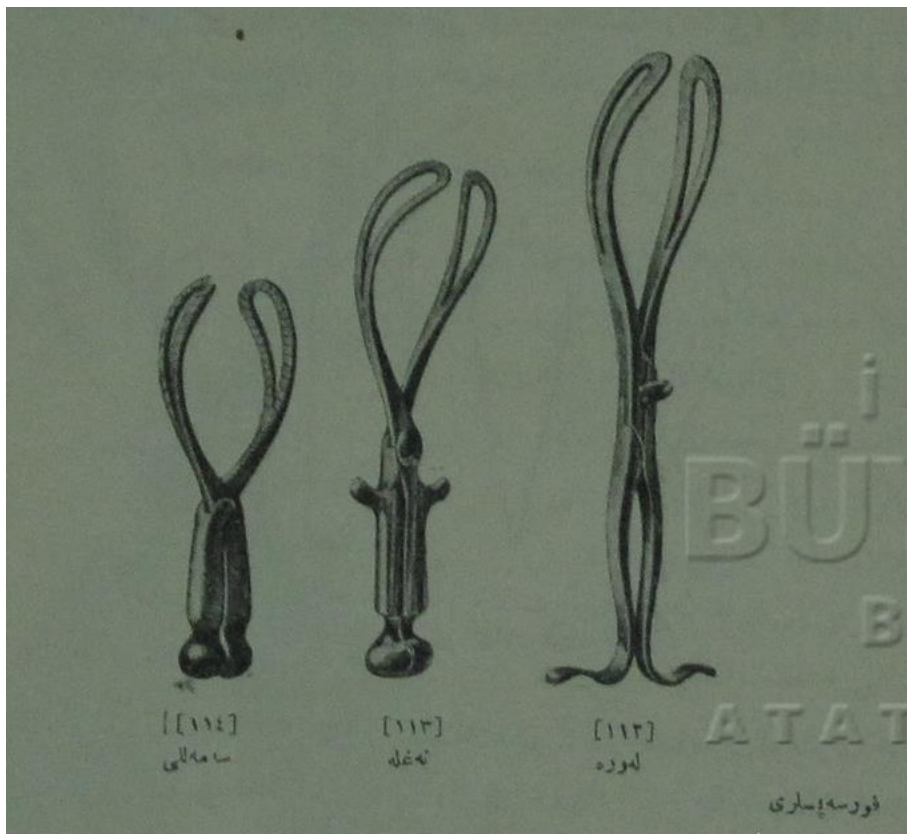
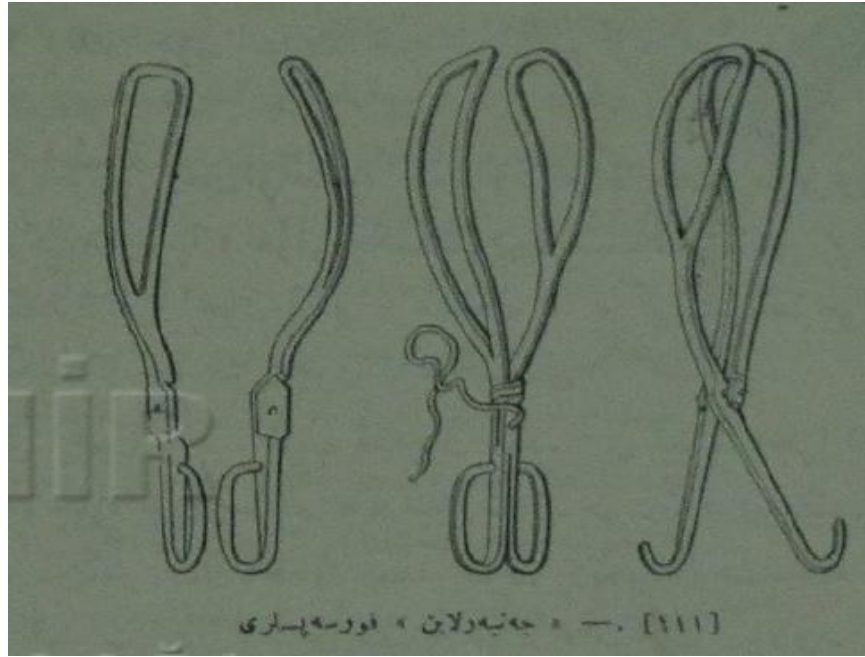
Yeşil, Yılmaz. "Türk Dünyası'nda Doğum Sırasında Gerçekleştirilen Ritüeller". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum* 2/6 (2013), 155-162.

Yıldırım, Nuran. "İstanbul'da Sağlık Hayatı". *Antik Çağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi*. ed. Coşkun Yılmaz. IV/92-103. İstanbul: İBB Kültür AŞ, 2015.

Yıldırım, Nuran. "Dünyada ve Türkiye'de İlk Kadın Hekimler ve Kadınların Hekim Olma Mücadelesi". *Toplumsal Tarih* 147 (2006), 50-57.

Yıldız Uslu, Menekşe. "Osmanlı'da Kadın Hastalıklarına Dair Bir Araştırma", *2nd International Turkic and World Women's Studies Congress Tam Metin Kitabı (27-30 January 2024)*. ed. Sevinç Rahimova - Taner Gür. 85-97. Baku/ Azerbayjan: 2024.

Şekil 1: Doğumda kullanılan Forsepsler (Akalin, 1927)

Şekil 2: Haseki Nisa Hastanesi'nde Dr. Ahmet Nurettin Bey tarafından Rahminde ölen bebeği sezaryen ile alınan Gülizar kadın. (Devrim Gürsel - Veliöğlu, 2023)

Şekil 3: Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane Hastanesi doğum koğuşu (Sarı - İzgöer, 2021).

